

Tebdil-i Kıyafet, İrtidad ve İhtida Change of Attire, Conversion, and Apostasy

İrvin Cemil Schick*
çev. Pelin Tünaydın

Özet:

Kimi hadislerde Peygamber'in Müslümanlar'a, kendilerini Müslüman olmayanlardan bazı açılardan farklılaştırmalarını emrettiği rivayet edilir. Zamanla bu buyruk Peygamber'in amacı hilâfına gayr-ı Müslimler'in Müslümanlar'dan farklı giyinmeye zorlanmaları şeklinde hayata geçirilmiş, neticede kıyafet Müslüman ile gayr-ı Müslim arasında sınır çizmeye yarayagelmiştir. Bu nedenle de İslâm dinine girmek veyahut İslâm dininden çıkmak ile kıyafet değiştirmek arasında sıkı bir ilişki oluşmuştur. Örneğin III. Selim'den Mustafa Kemal'e kadar kıyafet alanında tepeden dayatılan reformlar irtidad olarak yorumlanmış, bu arada din değiştirip Müslüman olanlara elbise hediye etmek geleneği yerleşmiştir. Bu makalede din değiştirmek ile kıyafet değiştirmek arasındaki yakın ilişki irdelenmektedir.

Anahtar kelimeler: Kıyafet, irtidad, ihtida.

Abstract:

In some hadiths, the Prophet is reported to have urged Muslims to differentiate themselves from non-Muslims in a number of ways. With time, this command was implemented in contravention of the Prophet's intentions so as to force non-Muslims to don attire unlike that of Muslims; as a result, attire became a way of drawing borders between Muslim and non-Muslim. Thus, converting to and from Islam was closely associated with changing attire. For example, reforms of attire imposed from above, from those of Sultan Selim III to those of Atatürk, were interpreted as apostasy, while it became a tradition to present one who converted to Islam with a set of clothes. This article discusses the intimate relationship between changing religions and changing clothes.

Keywords: Attire, Conversion, Apostasy.

---

* Dr. İrvin Cemil Schick, İstanbul Şehir Üniversitesi, İstanbul.
Makale Pelin Tünaydın tarafından İngilizceden Türkçeye çevrilmiştir.

Kılık kıyafete ilişkin İslâmî farklılaştırma kaideleri, Müslümanları giyinişleriyle gayri Müslimlerden ayırt etmeyi amaçlayan kural ve düzenlemelerden oluşur.¹ Örneğin, Osmanlı İmparatorluğu'nda 1757'de verilmiş bir fermada “Makarr-ı Hilâfet-i Seniyye olan İstanbul'da ve havâlisinde sâkin ehl-i zimmet Yehûd ve Nasârâ tâ'ifesine mütekaddimden berû libâs ve hey'etlerinde ehl-i İslâm'a müşâbehet halâtından tevakki ve ictinâb ve harekât ve sekenâtlarında kemâl-i meskenet ve âdaba ri'âyet eylemeleri Şer'an ve örfen farîza-i zimmetleri iken bir müddetden berû mesfûlar elyevm oldukları tarz ve refâtlarında hudûd-ı şer' ü âdabı tecâvüz ile zimmete münâfi sof ve reng-âmiz çuka biniş ve hindkârî şâl kuşak ve al çuka çagşır ve İslâm'a mahsûs kakum ve su samuru ve envâ'-i sâ'ireden libâs giyüb” kaideyi bozduklarına hükmedilmiştir. Fermanın devamında bu tür davranışlar yasaklanmış ve gayri Müslimlerin giyebileceği renk ve malzemeler açık seçik ortaya konmuştur.²

Her ne kadar bu gibi farklılaştırma kaideleri İslâm temel alınarak hükme bağlanıp şart koşulmuşsa da, tarihsel kaynakları tartışmaya açıktır ve yüzyıllar boyunca çok çeşitli şekillerde uygulamaya konulmuş olmaları, aslında dinî temellerinin ne kadar zayıf olduğunu ele vermektedir. Kılık kıyafete ilişkin farklılaştırma kaideleri Kur'an'da yazılı değildir. Bununla birlikte, kimi hadisler bu kaidelere temel teşkil edecek biçimde yorumlanmıştır. Peygamber'in şöyle dediği rivayet edilir: “Yahudiler ve Hristiyanlar (saç ve sakallarındaki akları) boyamazlar. Siz onlara muhalefet edin.”³ Bu hadiste “onlara muhalefet edin” anlamına gelen Arapça kelime, *hâlifûhum*, kimi müfessirler tarafından bir Müslüman'ın hayatının tüm yönlerini kapsayacak biçimde genelleştirilmiştir. Peygamber'in böyle geniş kapsamlı bir anlamı kastetmiş olduğuna dair açık delil yoktur ama, müminlerin kendilerini kâfirlerden türlü yöntemlerle ayırt etmelerini emrettiği bilinmektedir. Örneğin, Abdullâh b. Amr ibni'l-Âs demiştir ki: “Resûlulâh (S.A.S.) beni safranla boyanmış iki parça elbiseyle gördü. Bunun üzerine ‘Bunlar kâfirlerin elbisesidir, giyme bunları’ dedi.”⁴ Huzeyfe'den rivayet edildiğine göre bir başka seferinde Peygamber ipek, altın ve (kimilerine göre) gümüşü haram kılmış, “Bunlar dünyada onlar (kâfirler) içindir, âhirette de sizin (yahut bizim) içindir” demiştir.⁵

¹ Bu makalenin daha kapsamlı hâli için bkz.: İrvın Cemil Schick, *Bedeni, Toplum, Kâinâtı Yazmak: İslâm, Cinsiyet ve Kültür Üzerine*, haz. ve çev. Pelin Tünaydın (İstanbul: İletişim Yayınları, 2011), s. 89-159.

² Ahmed Refik [Altınay] (haz.), *Onikinci Asr-ı Hicrî'de İstanbul Hayatı (1689-1785)*, İstanbul: Enderun Kitabevi, 1988 [yeniden basım], s. 182-183.

³ Buhârî, *Libâs* 113; Müslim, *Libâs ve Ziyne* 120; Ebû Dâvûd, *Tereccül* 45; İbn Mâce, *Libâs* 72; Nesâ'î, *Ziyne* 14; İbn Hanbel, 2:240.

⁴ Müslim, *Libâs ve Ziyne* 48.

⁵ Buhârî, *Libâs* 49; İbn Mâce, *Libâs* 41.

Peygamberin ashabından Rükâne ise “Müşriklerle aramızdaki fark, bizim kalensüve üzerine sarık sarmamızdır” sözlerini aktarmıştır.⁶

Bu rivayetlerden de açıkça anlaşıldığı gibi, İslâm’ın bir yandan hızla yayılmakta olup bir yandan da sert engellerle karşılaştığı bir dönemde Hz. Muhammed, Müslümanların kendilerini gayri Müslimlerden görünüşleriyle farklı kılmalarına büyük önem vermiştir. Ancak bunu gayri Müslimleri kılık kıyafetlerini değiştirmeye zorlayarak değil, tam tersine, Müslümanları kendi giyimlerini tanzim etmeye teşvik ederek yapmıştır. Bilindiği kadarıyla, Hz. Muhammed kesin zaferlerle sonuçlanan savaşlardan sonra imzalanan antlaşmalarda bile gayri Müslimlerin özel kıyafetler giymelerini yahut işaretler takmalarını şart koşmamıştır.

İslâmî farklılaştırma kaidelerinin sonraları bilinegelen hali, geleneksel olarak ikinci Halife Hz. Ömer ibnü’l-Hattâb’a (h. 634-644) atfedilir. Bu iddiaya göre, Müslümanlar ile Suriye Hıristiyanları arasında 634 civarında imzalanan bir barış antlaşmasında yer alan bu hükümler, yenilgiye uğrayan tarafın, yani Hıristiyanların can güvenliği ve himaye edilmesi karşılığında birtakım şartlara (*şurût*) göre yaşamasını öngörüyordu. Bu antlaşma “Ömer Ahdi” yahut *zimmet* olarak bilinir; antlaşmaya tâbi olan kişiye de *zimmî* denir.⁷ Günümüze ulaşan en eski eksiksiz metni, Ebûbekir Muhammed b. Muhammed el-Velîd et-Turtûşî’nin (1059/60-1126/27) *Sirâc’ül-Mülûk* [Kralların Feneri] adlı eserinde yer almaktadır ve içerdiği maddeler arasında şu şartlar vardır: “Müslümanların kıyafetlerini, kalensüveyi, sarığı, mesti veya saç ayırımını taklit etmek suretiyle onlara benzemeye çalışmayacağız. [...] Eyer üzerine oturmayacağız. [...] Başlarımızın önünü tıraş edeceğiz. Nerede olursak olalım aynı usûlde giyinecek ve belimize zünnâr bağlayacağız.”⁸ Ancak, Suriye’nin fethine ve ora halkıyla imzalanan barış antlaşmasına değinen, başta Ahmed b. Yahyâ el-Belâzurî’nin (ö. 892) *Fütûhu’l-Buldân* [Toprakların Fethi] ve et-Taberî’nin (yaklaşık 839-923) *Târihu’r-Rusûl ve’l-Mülûk* [Peygamberler ve Krallar Tarihi] adlı eserleri gibi erken tarihli kaynaklar kıyafet

⁶ Ebû Dâvûd, *Libâs* 59.

⁷ A.S. [Arthur Stanley] Tritton, *The Caliphs and their Non-Muslim Subjects: A Critical Study of the Covenant of ‘Umar* [Halifeler ve Gayri Müslim Tebaaları: Ömer Ahdi’nin Eleştirel Bir İncelemesi], Londra: Oxford University Press, 1930; Antoine Fattal, *Le statut légal des non-Musulmans en pays d’Islam* [Müslüman Ülkelerindeki Gayri Müslimlerin Yasal Durumları], Beyrut: Institut de Lettres Orientales de Beyrouth, 1958; Karl Binswanger, *Untersuchungen zum Status der Nichtmuslime im osmanischen Reich des 16. Jahrhunderts, min einer Neudefinition des Begriffes “Dimma”* [16. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Gayri Müslimlerin Durumuna Dair Araştırmalar ve Zimmet Kavramının Yeni bir Tanımı], Münih: Rudolf Trofenik, 1977; C.E. [Clifford Edmund] Bosworth, “The Concept of Dhimma in Early Islam” [Erken İslâm’da Zimmet Kavramı], *Christians and Jews in the Ottoman Empire: the Functioning of a Plural Society*, haz. Benjamin Braude ve Bernard Lewis, New York ve Londra: Holmes & Meier Publishers, 1982, s. 37-51.

⁸ Ebûbekir Muhammed b. Muhammed el-Velîd el-Fihri et-Turtûşî el-Mâlikî, *Sirâcu’l-Mülûk* [Kralların Feneri], [İskenderiye]: [Matbaatü’l-Vataniye], 1289, s. 136.

kısıtlamalarından hiç söz etmemekte, dolayısıyla da bu hususun doğruluğu hakkında kuşku uyandırmaktadır.

Ömer Ahdi'nin tek tek bazı maddelerine et-Turtûşî'ninkinden daha eski kaynaklarda da rastlanmaktadır. Örneğin, kıyafet düzenleyici kuralları ikinci Halife Hz. Ömer'e atfettiği bilinen ilk müellif olan Ebû Yûsuf Ya'kub (731/32-798), *Kitâbü'l-Harâc*'da [Vergi Kitabı] şöyle yazmıştır: “Cizye tahsili döneminde her mükellefin boynu tahsilât tamamlanana kadar mühürlenmelidir; akabinde, arzu ederlerse, Osman b. Hüneyf'in yaptığı gibi mühür kırılabilir. Aralarından hiçbirinin kıyafeti, bineği yahut görünüşüyle Müslümanlara benzemesine izin verilmeyecektir. Her biri beline kemer yerine kaba urgan gibi bir zünnâr dolmalıdır. Kalensüveleri *mudarrebe* [köpülenmiş, kapitone] olmalıdır. Eyer kaşları tahtadan olmalıdır. Mestlerinin burma kayışları olmalıdır.” Ebû Yûsuf, gayri Müslimlerin giyinişine ilişkin bölümde Hz. Ömer'e ancak şöyle bir değinerek bu şartları “onları kılık kıyafetleriyle Müslümanlardan ayırt edilebilsinler diye” koyduğunu belirtir.⁹ Hemen ardından ise bir başka Ömer'in, bu defa II. Ömer diye bilinen Emevî Halifesi Ömer b. Abdü'l-Azîz'in (h. 717-720) şart koştığı farklılaştırma kaidelerini sıralar. Kimi araştırmacılar, Ömer Ahdi'ni Ömer ibnü'l-Hattâb'a değil, Ömer b. Abdü'l-Azîz'e atfetmişlerdir.¹⁰ Nitekim 12. yüzyıl gibi erken bir tarihte bile Alâaddîn Ebûbekir b. Mes'ûd el-Kâsânî el-Hanefî de bu yönde bir görüş ortaya koymuştur.¹¹ Buna rağmen Ömer Ahdi günümüzde ikinci Halife Hz. Ömer'e atfedilmeye devam etmektedir.

Müslümanların kendilerini görünüş bakımından gayri Müslimlerden ayırt etmesinin gerekliliğine işaret eden hadisler olduğu gibi, bu kurallara uymamanın ne gibi sonuçlar doğuracağı da bazı hadislerde açıkça belirtilmiştir. Örneğin, Peygamber'in “Kim bir halkı taklit ederse, onlardandır”¹² ve “Bizlerden başkasını taklit eden bizden değildir”¹³ dediği rivayet olunur. Dolayısıyla, Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi'ye “Zeyd bi-gayri zarûretin başına Yahûdî şapkası giyse Şer'an Zeyde ne lâzım olur?” diye sorulduğunda cevabı “Küfr lâzımdır,” olmuştur. “Zeyd'e sıla vâcib oldukta yerlerine karîb yerde bir dârü'l-harb olub

⁹ Ebû Yûsuf Ya'kub b. İbrâhîm, *Kitâbü'l-Harâc* [Vergi Kitabı], Beyrut ve Kahire: Dârü's-Şürûk, 1985, s. 279-280.

¹⁰ Tritton, *The Caliphs and their Non-Muslim Subjects*, s. 115-125; Fattal, *Le statut légal des non-Musulmans en pays d'Islam*, s. 60-69.

¹¹ Alâaddîn Ebûbekir b. Mes'ûd el-Kâsânî el-Hanefî, *Bedâ'î's-Sanâ'î fî Tertîbi's-Şarâ'î* [Şer'iat Hükümlerini Düzenlemenin En İyi Yolu], Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1974, s. 113.

¹² Ebû Dâvûd, *Libâs* 4; İbn Hanbel, 2:50.

¹³ Tirmizî, *İsti'zân* 7.

kefere libâsın giymeyicek geçilmese giydiği takdirce zevcesi boş olur mu?” sorusuna ise “Kefereye mahsûs libâs ise bâ’in olur,” yanıtını vermiştir.¹⁴ Müslüman bir kadın bir gayri Müslimle evlenemeyeceğine göre, Ebussuûd Efendi’nin kanaatine, gayri Müslim kılığına bürünen bir Müslüman İslâm’ı inkâr etmiş olacaktı. Şeyhülislâm Çatalcalı Ali Efendi’ye (1631-1692) eğlence olsun diye kâfir şapkası giyen Zeyd’e ne yapılması gerektiği sorulduğunda cevabı, iman ve nikâh tazelemesi gerektiği olmuştur.¹⁵

Gayri Müslim kıyafeti giymek, başka suçlar işlendiğinde de cezayı ağırlaştırıcı bir unsur olabiliyordu: 1556 tarihli bir arşiv belgesinde “kâfir suretine girip şapka ve kâfir libasıyla” yakalanan üç Müslüman hırsızın “siyaset cezası”, yani idamla cezalandırıldığı kayıtlara geçmiştir.¹⁶ 1726 yılında çıkarılan bir fermanla ise sefere çıkan sultanın başkentte bulunmayışından istifade eden “bazı yaramaz avretler”in “izhâr-ı zîb ü zînet ve libâslarında gûnâgûn ihdâs-ı bid’at ve kefere avretlerine taklîd serpuşlarında u‘cûbe hey’etler ile nice üslûb-ı ma‘yûb ibdâ’ ve âdab-ı ismet bi’l-küllîye meslûb olacak mertebe kıyâfetler ihtirâ’ itmeleri”nden şikâyet edilir. Bunun iktisadî, toplumsal ve ahlâkî sonuçlarının sıralandığı ve dahası, “birbirini görerek bu hâlet ehl-i ismet olanlara da âdet olmak” kaygısının dile getirildiği fermanla kadınların İslâmî kılık kıyafet âdâbına uygun olarak nasıl giyinmeleri gerektiği teferruatlı biçimde aktarıldıktan sonra kuralları ihlâl edenler ağır cezalarla tehdit edilir.¹⁷

Konunun geçmişi böyle olunca, gayri Müslim kılığına bürünen bir Müslümanın mürted addedilişinin halk tarafından sıkı sıkıya benimsenmiş olması da gayet doğaldır. Bu durum, III. Selim’in Yeniçeri Ocağı’nın yanında Nizâm-ı Cedîd adlı yeni bir ordu kurma çabalarına yönelik itirazların çoğunlukla kıyafet üzerinden ifade edilmesinde açıklık kazanmaktadır. Sultanın reformlarına karşı çıkanlardan Tayyar Paşa, “İslâmiyana kefere elbisesi ilbas olunup kâbiren an kâbir hânedan-ı İslâmiyan mukarenet-i devletten tardolunmuştur. (...) [Ş]imdi ne sipahi var, ne yeniçeri var! Cümlesi başı şapkalı Firenk oldu. (...) Gariptir ki elyevm libas-ı mahsusa-i kefere ile telebbüs olunması emr-i Pâdişâhî olup hattâ harem-i Pâdişâhîde olan cevâri setr-i avret olacak don dahi telebbüs etmeyüp Frengâne

¹⁴ [Ebussuûd Muhammed b. Muhammed], *Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, haz. M. Ertuğrul Düzağ, İstanbul: Enderun Kitabevi, 1983, s. 118.

¹⁵ [Çatalcalı Ali Efendi], *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, haz. Salih b. Ahmed el-Kefevî, İstanbul: Sahnâfiye-i Osmâniye Şirketi, [1]311, s. 181.

¹⁶ Yavuz Ercan, “Osmanlı İmparatorluğunda Gayrimüslimlerin Giyim, Mesken ve Davranış Hukuku”, *OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi)*, cilt 1, sayı 1, 1990, s. 118.

¹⁷ Ahmed Refik [Altınay], *Onikinci Asr-ı Hicrî’de İstanbul Hayatı (1689-1785)*, s. 87.

fistan ve libas-ı mahsusa-i Kâfiristan telebbüs ederler” demiştir.¹⁸ Bu gerginlik, müzmin toplumsal ve iktisadî sıkıntılarla bir araya gelince, ayaklanma ve III. Selim’in katliyle sonuçlanmıştır.

Bir yüzyılı aşkın bir süre sonra, I. Dünya Savaşı’nın sona erişinin ve Osmanlı İmparatorluğu’nun dağılışının ardından Mustafa Kemal Atatürk (1881-1938), Batılılaştırma programını geleneksel giyim kuşama taarruz ederek başlattı. 15-20 Ekim 1927 tarihleri arasında Halk Fırkası’nın ikinci büyük kongresinde verdiği söylevde şöyle diyordu: “[M]illetimizin başında, cehil, gaflet ve taassubun ve terakki ve temeddün düşmanlığının, alâmet-i farikası gibi telâkki olunan fesi atarak onun yerine bütün medenî âlemce serpuş olarak kullanılan şapkayı giymek ve bu suretle, Türk milletinin, medenî hey’et-i içtimaiyeden, zihniyet itibarile de, hiçbir farkı olmadığını göstermek bir lâzime idi.”¹⁹ Mustafa Kemal, bunu yaparken önde gelen reform yanlısı din adamlarının onayını alma ihtiyacını hissetmişti. Halk arasında bir müftüyle yaptığı sohbette “İslâm[d]a kıyafetin şekli nedir?” diye sormuş, müftüden şu cevabı almıştır: “İslâm’da kıyafetin şekli yoktur. Kıyafet, menfaat ve ihtiyaca tabidir. Öyle ki, eğer bir [M]üslüman, bir kâfirden, bir [M]ecûsiden bir inek alır ve inek yeni sahibinin kıyafetini yadırgayıp sütünü keser veya azaltırsa, [M]üslüman [M]ecûsi kıyafetine girebilir...”²⁰ Bu görüş, kuşkusuz, yerleşik uygulamalara aykırıydı ve muhalifleri susturmakta başarısız oldu. İlginçtir, 19. yüzyılın başlarında fes de ilk getirildiğinde muhafazakârlardan büyük tepki almıştı; bu defa öfkelerini kabartan şapkaydı ve gösterilere, kitlesel ayaklanmalara sebep olan bu öfke zor kullanılarak bastırılmıştı. “25 Kasım 1925’te Şapka Kanunu’nun meclisten geçmesinin ardından Anadolu’nun çeşitli yerlerinde bir dizi patlama vuku buldu ve bunlar, İstiklâl Mahkemeleri’ni gazaba getirdi. On beş ilâ yirmi kişi, istedikleri gibi örtmek uğruna kellelerinden oldular.”²¹ “Şapka giymek” deyişimi de “İslâm’dan çıkmak” anlamına kavuştu.²²

¹⁸ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi, 5: Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789-1856)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1995, s. 79.

¹⁹ [Mustafa Kemal Atatürk], Nutuk: Gazi Mustafa Kemal Tarafından Cümhuriyet Halk Fırkasının 15-20 Teşrinievel 1927 Tarihleri Arasında Toplanan İkinci Büyük Kongresinde Söylenmiştir, İstanbul: Devlet Matbaası, 1934, 2. cilt, s. 335.

²⁰ Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam: Mustafa Kemal’in Hayatı*, İstanbul: Remzi Kitapevi, 1963-1967, 3. cilt, s. 246.

²¹ Stéphane Yerasimos, “The Monoparty Period”, *Turkey in Transition: New Perspectives*, haz. İrvin Cemil Schick ve Ertuğrul Ahmet Tonak, New York: Oxford University Press, 1987, s. 85. [*Geçiş Sürecinde Türkiye*, İstanbul: Belge Yayınları, 1990.]

²² Geoffrey Lewis, *Turkey*, New York: Frederick A. Praeger, Publisher, 1960, s. 90; Matthew Elliot, “Dress Codes in the Ottoman Empire: The Case of the Franks” [Osmanlı İmparatorluğu’nda Kılık Kıyafet Şartları:

Gayri Müslim kılığına bürünen Müslümanlar dini inkâr etmekle suçlandığına göre, acaba Müslüman kıyafeti giymesi bir gayri Müslimin mühtedi sayılabilmesi için yeterli bir sebep miydi? Bu soru Ebussuûd Efendi'ye gerçekten de sorulmuştur. “Zeyd-i Yahûdî mahûf yerlerde başına ak sarınsa İslâm'ına hükm olunur mu?” sualine Ebussuûd Efendi'nin cevabı “Olunmaz”dır.²³ Dahası, aynı tarihlerden bir sicil kaydında “Yahudi tâifesinden David nam Yahudi başında ak dülbendi ile bulunup aslâ olmadığı ecilden” tazir cezası ile cezalandırıldığı belirtilmektedir.²⁴ Öte yandan, yine Ebussuûd Efendi'ye “Bir kâfir tağyîr-i libâs edib ‘Müslüman mısın kâfir misin’ deyu su’al olundukta havfından ‘Müslümanım’ dese ol kâfire ne lâzım gelir?” sorusu yöneltildiğinde bu sefer yanıtı “Müslüman olur” olmuştur.²⁵ Keza, yaklaşık bir asır sonra, Şeyhülislâm Minkârîzâde Yahyâ Efendi'ye (1609-1678) bir Hıristiyan veya Yahudinin beyaz sarık takıp “Müslüman oldum” demesi halinde ihtidasının geçerli olup olmayacağı sorulduğunda, onun da cevabı olumlu olmuştur.²⁶

Kısacası, Müslüman kıyafeti giymek, giyen İslâm'ı kabul ettiğini açıkça beyan etmediği sürece bizatihi ihtida etmek anlamına gelmiyor idiye de, bu ikisi kuşkusuz hem halkın tahayyülünde hem de kanunlar nezdinde iç içe geçmişti. Öyleyse, bir gayri Müslim ihtida ettiğinde genellikle kendisine bir elbise takımı hediye edilmesine şaşmamak gerekir. Türkiye’de 1920’lere dek,²⁷ yani kıyafeti farklılaştırma kaidelerinin yürürlükten kaldırılmasından çok sonraları bile uygulanmaya devam eden bu gelenek hem pratik hem de sembolik bir önem taşıyordu. Farklı dinî cemaatlerin mensuplarının kılık kıyafetleriyle tefrik edildiği bir toplumda, kişinin bir dinden diğerine geçmesi giysilerini külliyen değiştirmesini gerektirirdi; bunu yapmak ise, varlıklı kesim dışındakiler için malî sıkıntıya sebep olacaktı. İşte işin pratik yönünde, hediye edilen yeni giysiler bu sıkıntıyı bir nebze hafifletecekti. Sembolik yönünde ise, mühtediyi yeni kıyafetlerle donatma geleneği, kimi eserlerinde Müslümanları hicvetmesinin ardından ihtida eden ve Hz. Muhammed’i methettiği *Bânet*

Frenk Örneği], *Ottoman Costumes: From Textile to Identity*, haz. Suraiya Faroqhi ve Christoph K. Neumann, İstanbul: Eren Yayıncılık, 2004, s. 110.

²³ [Ebussuûd Muhammed b. Muhammed], Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı, s. 89.

²⁴ Osman Çetin, Sicillere Göre Bursa’da İhtida Hareketleri ve Sosyal Sonuçları (1472-1909), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1994, s. 29.

²⁵ [Ebussuûd Muhammed b. Muhammed], Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı, s. 89.

²⁶ Marc David Baer, *Honored by the Glory of Islam: Conversion and Conquest in Ottoman Europe* [Şeref-i İslâm ile Müşerref Olmak: Osmanlı Avrupa’sında İhtida ve Fetih], New York: Oxford University Press, 2008, s. 198.

²⁷ Mehmet Şeker, *Osmanlı Belgelerinde İhtidâ Kavramı ve Mühtediler*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2007, s. 98.

Su'ad kasidesini yazan şair Ka'b b. Zühayr (ö. 645 dolayları) olayını anımsatır. Bu şaheser şiirden etkilenen Peygamber, hırkasını çıkarıp Ka'b'a vermiş, şiir de o zamandan sonra *Kasîdetü'l-Bürde* (Hırka Kasidesi)²⁸ olarak anılmıştır. Daha sonraları yeni ihtida edenlere sunulan giysiler de ümmete kabul olunduklarının nişanesi ve somut tescili görevi gördü.

İhtidaların bazıları bizzat sultanın huzurunda gerçekleşmiştir. Bu gibi hallerde, mühtediye “ihtidanın şaşmaz işareti olan tülbent ile külâh”ın yanı sıra deri ayakkabı, iç çamaşırı, pantolon ve uçkur gibi giyim ürünleri verilirdi. Toplumsal yahut siyasî mevki sahibi kişilere ayrıca “sırma ve kılaptan işlemeli, samur kürkünden kısa bir yelek” de sunulurdu.²⁹ Kimi zamanlar ise mühtedilerin alacakları için yetkili mercilere arz-ı halde buldukları oluyordu. Örneğin, 1735 tarihli bir vesikaya göre, kendini “şeref-i İslâm ile müşerref olup ve din-i Muhammed'i kabul eden kullarından” diye takdim eden arz-ı hal sahibi, sultandan kendisini “eltâf-ı âliyyeleri” ile taltif etmesini istirham etmiştir. Sadrazamın bu belgeye derkenarı şöyledir: “İzzetlü Defterdar Efendi, Şeref-i İslâm ile müşerref olana kadimden her ne verilegelmişse ona göre viresin diye buyuruldu.” Arz-ı halin arkasında ise sahibine “sekiz kuruş elbise parası ile bir mintan” bağışlandığı yazmaktadır.³⁰

Defterdar tarafından mühtediye yapılan ödemeye “kisve bahâ” deniyordu. Bununla ilişkili tabirler arasında erkek mühtediler için “destâr bahâ” ile kadın mühtediler için “yaşmak bahâ” yer alıyordu.³¹ Arz-ı hallerde bu ödemelerin kanunen zorunlu oldukları belirtilirse de, âdete bağlı oldukları daha muhtemeldir. Merkezî yönetimin ihtidalara doğrudan müdahil olmadığı taşrada para ve giysiler belirli vakıflar tarafından sağlanıyordu. Nitekim, 1427'de Bursa'da kurulan Hacı İvaz Paşa Vakfı'nın nizamnamesi, İslâmiyeti kabul edenlerin ihtiyaçları için günde iki dirhemlik bir meblağın kenara ayrılmasını gerektiriyordu. Vakfın tediye kayıtlarında birçok destâr ve yaşmak bahâ kalemine rastlanmaktadır.³² Daha evvel, 1202'de (yani Selçuklu döneminde) Konya'da kurulan Şemseddin Altun-Aba Vakfı nizamnamesinde ise, on sekiz odalık bir handan elde edilen gelirin beşte birinin ihtida eden

²⁸ Bu eser, daha ileri bir tarihte İmâm Bûsîrî'nin kaleme aldığı aynı adlı şiirle karıştırılmamalıdır.

²⁹ Baer, Honored by the Glory of Islam, s. 199.

³⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1948, s. 29; ayrıca bkz. Şeker, Osmanlı Belgelerinde İhtidâ Kavramı ve Mühtediler, s. 96-98; Anton Minkov, Conversion to Islam in the Balkans: Kısve Bahası Petitions and Ottoman Social Life, 1670-1730 [Balkanlar'da İhtida: Kısve Bahası Arz-ı Halleri ve Osmanlı Toplumsal Hayatı, 1670-1730], Leiden: Brill Academic Publishers, 2004.

³¹ Şeker, Osmanlı Belgelerinde İhtidâ Kavramı ve Mühtediler, s. 96-101.

³² Çetin, Sicillere Göre Bursa'da İhtida Hareketleri ve Sosyal Sonuçları (1472-1909), s. 102-107.

Hıristiyan, Yahudi ve Mecusilere yardım etmeye ayrıldığı belirtilmiş, özgül olarak onlara ayakkabı ve giysi satın alınmasından bahsedilmiştir.³³

Kıyası, kıyafetin önemli bir kimlik belirleyicisi olduğu pre-modern toplumlarda gerek İslâm dinine girilmesi, gerekse İslâm dininden çıkılması tebdil-i kıyafet ile ilintili olmuştur. Ancak Batılılaşma ve lâikleşmenin etkisi altında farklılaştırma kaideleri hiç olmazsa resmen son bulmuştur. Örneğin Osmanlı İmparatorluğu'nda Sultan Abdülmecid'in Avrupa'nın baskısıyla çıkardığı 1856 İslahât Fermanı'nda şu şart da yer alıyordu: “Mezheb ve lisân veyâhud cinsiyet cihetleriyle sünûf-ı tebaa-yı Saltanat-ı Seniyye'mden bir sınıfın âher sınıfından aşağı tutulmasını mutazammın olan kaffe-i ta'birât ve elfâz ve temyîzât muharrerât-ı Dîvâniyye'den ilelebet mahv ü izâle kılınması...”³⁴ Buna ilâveten kimi çağdaş İslâm âlimleri de farklılaştırma kaidelerinin kaldırılmasını desteklemiştir. Meselâ Yûsuf el-Karadâvî bu kuralların “her yerde ve her zaman için geçerli olan dini vecibeler” olmadığını, ortaya çıktıkları toplumlarda belirli bir amaca hizmet ettiklerini, ancak artık bir faydalarının kalmadığını ve vazgeçilebileceğini yazmıştır.³⁵ Yine de günümüzde kıyafet din ekseninde bir kimlik belirleyicisi olarak varlığını sürdürmektedir.

Kaynaklar

Alâaddîn Ebûbekir b. Mes'ûd el-Kâsânî el-Hanefî, *Bedâ'i's-Sanâ'i' fî Tertîbi's-Şarâ'i'* [Şer'iat Hükümlerini Düzenlemenin En İyi Yolu], Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1974.

Altınay, Ahmed Refik (haz.), *Onikinci Asr-ı Hicrî'de İstanbul Hayatı (1689-1785)*, İstanbul: Enderun Kitabevi, 1988 [yeniden basım].

Atatürk, Mustafa Kemal, *Nutuk: Gazi Mustafa Kemal Tarafından Cümhuriyet Halk Fırkasının 15-20 Teşrinievel 1927 Tarihleri Arasında Toplanan İkinci Büyük Kongresinde Söylenmiştir*, C. 2, İstanbul: Devlet Matbaası, 1934.

Aydemir, Şevket Süreyya, *Tek Adam: Mustafa Kemal'in Hayatı*, C. 3, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1963-1967.

³³ Osman Turan, “Şemseddin Altun-Aba, Vakfiyyesi ve Hayatı”, *Belleten*, cilt 11, sayı 42, 1947, s. 211, 233-234.

³⁴ Suna Kili ve Şeref Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri “Senedi İttifaktan Günümüze”*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1985, s. 16.

³⁵ Yûsuf el-Karadâvî, *Gayrû'l-Müslimîn fî'l-Müctema'ti'l-İslâmî* [İslam Toplumunda Gayri Müslimler], [Kahire]: Mektebe Vehbe, 1977, s. 62.

- Baer, Marc David, *Honored by the Glory of Islam: Conversion and Conquest in Ottoman Europe* [Şeref-i İslâm ile Müşerref Olmak: Osmanlı Avrupa'sında İhtida ve Fetih], New York: Oxford University Press, 2008.
- Binswanger, Karl, *Untersuchungen zum Status der Nichtmuslime im osmanischen Reich des 16. Jahrhunderts, mit einer Neudefinition des Begriffes "Dimma"* [16. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Gayri Müslimlerin Durumuna Dair Araştırmalar ve Zimmet Kavramının Yeni bir Tanımı], Münih: Rudolf Trofenik, 1977.
- Bosworth, Clifford Edmund, "The Concept of Dhimma in Early Islam" [Erken İslâm'da Zimmet Kavramı], *Christians and Jews in the Ottoman Empire: the Functioning of a Plural Society*, haz. Benjamin Braude ve Bernard Lewis, New York ve Londra: Holmes & Meier Publishers, 1982, s. 37-51.
- Buhârî, *Sahîh*, Libâs.
- Çatalcalı Ali Efendi, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, haz. Salih b. Ahmed el-Kefevî, İstanbul: Sahhâfiye-i Osmâniye Şirketi, [1]311..
- Çetin, Osman, *Sicillere Göre Bursa'da İhtida Hareketleri ve Sosyal Sonuçları (1472-1909)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1994,.
- Ebû Dâvûd, *Sünen*, Libâs.
- Ebû Yûsuf Ya'kub b. İbrâhîm, *Kitâbü'l-Harâc* [Vergi Kitabı], Beyrut ve Kahire: Dârü's-Şürûk, 1985.
- Ebûbekir Muhammed b. Muhammed el-Velîd el-Fihri et-Turtûşî el-Mâlikî, *Sirâcü'l-Mülûk* [Kralların Feneri], [İskenderiye]: [Matbaatü'l-Vataniye], 1289.
- Ebussuûd Muhammed b. Muhammed, *Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, haz. M. Ertuğrul Düzdağ, İstanbul: Enderun Kitabevi, 1983.
- Elliot, Matthew, "Dress Codes in the Ottoman Empire: The Case of the Franks" [Osmanlı İmparatorluğu'nda Kılık Kıyafet Şartları: Frenk Örneği], *Ottoman Costumes: From Textile to Identity*, haz. Suraiya Faroqhi ve Christoph K. Neumann, İstanbul: Eren Yayıncılık, 2004, s. 103-123.
- Ercan, Yavuz, "Osmanlı İmparatorluğunda Gayrimüslimlerin Giyim, Mesken ve Davranış Hukuku", *OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi)*, C. 1, S. 1, 1990, s. 117-125.

- Fattal, Antoine, *Le statut légal des non-Musulmans en pays d'İslam* [Müslüman Ülkelerindeki Gayri Müslimlerin Yasal Durumları], Beyrut: Institut de Lettres Orientales de Beyrouth, 1958.
- İbn Hanbel, *Müsned*, 2.
- İbn Mâce, *Sünen*, Libâs.
- Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, 5: Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789-1856), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1995.
- Kili, Suna, Şeref Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri "Senedi İttifaktan Günümüze"*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1985.
- Lewis, Geoffrey, *Turkey*, New York: Frederick A. Praeger, Publisher, 1960.
- Minkov, Anton, *Conversion to Islam in the Balkans: Kisve Bahası Petitions and Ottoman Social Life, 1670-1730* [Balkanlar'da İhtida: Kisve Bahası Arz-ı Halleri ve Osmanlı Toplumsal Hayatı, 1670-1730], Leiden: Brill Academic Publishers, 2004.
- Müslim, *Sahih*, Libâs ve Ziyne.
- Nesâ'î, *Sünen*, Ziyne.
- Schick, İrvin Cemil, *Bedeni, Toplum, Kâinâtı Yazmak: İslâm, Cinsiyet ve Kültür Üzerine*, haz. ve çev. Pelin Tünaydın (İstanbul: İletişim Yayınları, 2011), s. 89-159.
- Şeker, Mehmet, *Osmanlı Belgelerinde İhtidâ Kavramı ve Mühtediler*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2007.
- Tirmizî, *Sünen*, İsti'zân.
- Tritton, Arthur Stanley, *The Caliphs and their Non-Muslim Subjects: A Critical Study of the Covenant of 'Umar* [Halifeler ve Gayri Müslim Tebaaları: Ömer Ahdi'nin Eleştirel Bir İncelemesi], Londra: Oxford University Press, 1930.
- Turan, Osman, "Şemseddin Altun-Aba, Vakfiyyesi ve Hayatı", *Bellekten*, C. 11, S. 42, 1947, s. 211-234.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1948
- Yerasimos, Stéphane, "The Monoparty Period", *Turkey in Transition: New Perspectives*, haz. İrvin Cemil Schick ve Ertuğrul Ahmet Tonak, New York: Oxford University Press, 1987, s. 66-100. [*Geçiş Sürecinde Türkiye*, İstanbul: Belge Yayınları, 1990.]
- Yûsuf el-Karadâvî, *Gayrû'l-Müslimîn fi'l-Müctema 'ti'l-İslâmî* [İslam Toplumunda Gayri Müslimler], [Kahire]: Mektebe Vehbe, 1977.